

GDYŃSKI MODERNIZM LAT MIĘDZYWOJENNYCH OBLICZE STYLOWE EPOKI

Architektura Gdyni narodziła się w epoce modernizmu. Intensywna budowa zrębów miasta zbiegła się bowiem z okresem, gdy ta formacja stylowa zyskiwała swe trwałe miejsce w światowej kulturze. Był to więc okres niezwykle ciekawy pod względem historycznym i artystycznym, w którym definiowało się oblicze artystyczne całego XX wieku, całej wielkiej epoki. Siłą rzeczy tak znacząca inwestycja jaką była budowa nowego portu i miasta, musiała odbijać jak w soczewce wszystkie problemy, wobec których stawali wówczas architekci. Miarą tych wyzwań były przemiany, jakim w ciągu krótkich 10 lat ulegały koncepcje urbanistyczne miasta. Również architektura gdyńska była niezwykle poligonem doświadczalnym nowych koncepcji artystycznych, nowych konstrukcji i rozwiązań technologicznych. W rezultacie jest też ona bardzo ciekawym przykładem głównych idei architektonicznych tamtego okresu.

Lata dwudzieste i trzydzieste XX wieku, a więc czas w którym Gdynia powstawała, nie są w historii architektury okresem homogenicznym. Stylistyka modernizmu lat międzywojennych – wbrew swym uniwersalistycznym założeniom ideowym – nosiła w sobie dużą różnorodność. Widzimy to zarówno w odniesieniu do Gdyni, jak i w ogóle do architektury europejskiej tego okresu. Z jednej strony poddana była hasłom skrajnej awangardy, promującym purystyczną estetykę gładkich, pozbawionych wszelkiej dekoracji brył, a z drugiej wpływem ekspresjonizmu, który dążył do plastycznego podkreślenia detalu, faktury i specyficznej symboliki kompozycji. Obecne w niej były także tendencje klasycyzujące, poszukując w formie modernistycznej ujęć uroczystych i monumentalnych.

Gdyński modernizm miał w sensie generalnym aż cztery oblicza. Jedno związane z nurtem Art Déco i genetycznie zbliżone jeszcze do tendencji wczesno modernistycznych; drugie, awangardowe, eksponujące uproszczoną aranżację kubicznych brył (funkcjonalizm skrajny); trzecie prezentujące awangardę „złagodzoną” połowy lat trzydziestych i formy opływowe *streamline* połączone z nurtem luksusowym (funkcjonalizm opływowy); oraz czwarte, umiarkowanie modernistyczne, nieco monumentalizujące i oparte na wertykalnej kompozycji klasycznej. Pierwsza z tych odmian modernizmu obecna była w architekturze gdyńskiej głównie w końcu lat dwudziestych XX w., druga w początkach lat trzydziestych, trzecia w 2 połowie lat trzydziestych, a czwarta aktywna była z różnym nasileniem właściwie przez cały omawiany okres. Trudno jednak podać ściśle cezury na wszystkie te zjawiska, gdyż kierunki te częściowo rozwijały się równolegle, uzupełniając się wzajemnie, a czasem nakładając i tworząc charakterystyczną mozaikę form okresu międzywojennego.

Architektura drugiej połowy lat dwudziestych - Art Déco

Nasilające się od początku lat dwudziestych tendencje modernistyczne w sztuce wykreowały około roku 1925 pewien specyficzny, bardzo oryginalny język form architektonicznych – Art Déco. Stylistyka ta, mimo prostoty w kształtowaniu brył i detalu, podkreślała jednak dążenie do pewnej ozdobności i silnej ekspresji detalu, zarówno w komponowaniu fasad jak i wewnątrz budynków. Przejawiło się to w nowego typu ornamentyce, która – jakkolwiek daleka od tradycyjnej dekoracji – stanowiła kubizującą, „kryształkową” interpretację form historycznych i regionalnych. Architektura Art Déco łączyła specyficzny, komponowany w trójkąty lub wieloboki ornament z symetryczną, lekko klasycyzującą aranżacją przestrzeni budynku. Estetyka ta wydawała się odpowiednia dla powstających pod koniec lat dwudziestych obiektów użyteczności publicznej. Była wystarczająco „modern”, a jednocześnie nie pozbawiona pewnych cech reprezentacyjności, co dla tego typu funkcji miało oczywiste znaczenie. Stąd jej popularność w architekturze urzędów, banków i prestiżowych szkół, w których fasadach pojawiły się kostkowe i romboidalne ornamenty oraz geometryzujące faktury, a w zwieńczeniach kubizujące wieżyczki.

Pierwszym gdyńskim przykładem kryształkowych, kubizujących form Art Déco jest zbudowany w 1927 r. gmach Urzędu Morskiego przy ul. Chrzanowskiego 10 (il. 1a, 1b). Powstał przypuszczalnie według projektu znanego poznańskiego architekta Adama Ballenstedta. Kształtna wieża zegarowa i umieszczone na przedłużeniu lizen wazony wieńczące korpus, stanowią główne akcenty fasady. Tenże Adam Ballenstedt był też autorem budynku Żeglugi Polskiej, zbudowanego w latach 1927-1929 przy ul. Waszyngtona 44, po wojnie siedziby Dowództwa Marynarki Wojennej (il. 2a). Tradycyjna, symetryczna kompozycja tego budynku połączona została z arkadowym podcieniem oraz z kryształkowymi, kubizującymi detalami kamiennymi fasady.

1a. Urząd Morski
1a. Maritime Office

2a. Budynek Żeglugi Polskiej
2a. Polish Steamship Co Building

3a. Zespół Szkół Mechanicznych
3a. Mechanical Schools Complex

4a. Dawny Bank Polski, wnętrze dawnej sali operacyjnej
4a. Former Bank of Poland, interior of the former operating room

MODERNISM OF THE INTERWAR PERIOD IN GDYNIA A PICTURE OF THE STYLE OF THE EPOCH

The architecture of Gdynia has its roots in the era of modernism. Methodical construction of the city foundations coincided with the time when this style was gaining its permanent place in world culture. It was, therefore, an extremely interesting period in terms of history and art, in which the artistic nature of the entire 20th century, the entire great epoch, was defined. Inevitably, such a significant investment as the construction of a new port and city had to reflect all the problems that architects were facing at the time. Those challenges were measured by changes which urban concepts of the city underwent over a short period of 10 years. The architecture of Gdynia was also a unique testing ground for new artistic concepts, new constructions and technological solutions. As a result, it also became a very interesting example of the main architectural ideas of that period.

The 1920s and 1930s, i.e. the time when Gdynia was built, were not a homogeneous period in the history of architecture. The stylistics of interwar modernism – contrary to its universalist ideological assumptions – was very diversified. We can see it both in relation to Gdynia and generally in European architecture of that period. On the one hand, it was subject to slogans of extreme avant-garde, promoting the purist aesthetics of smooth forms, devoid of any decorations, and on the other hand, the influence of expressionism, which sought to emphasize the detail, texture and specific symbolism of the composition. Classicizing tendencies were also present in it, looking for solemn and monumental catch in a modernistic form.

Modernism in Gdynia, in a general sense, had as many as four faces. One related to the Art Déco trend and genetically similar to early modernistic tendencies; the second, avant-garde, exhibiting a simplified arrangement of cubic bodies (extreme functionalism); the third presents the 'softened' avant-garde of the mid-1930s and streamlined forms combined with the luxury trend (streamlined functionalism); and the fourth, moderately modernistic, slightly monumental and based on vertical classical composition. The first of these types of modernism was present in Gdynia mainly in the late 1920s, the second in the early 1930s, the third in late 1930s, and the fourth throughout the entire period in question with varying intensity. It is difficult, however, to give a precise caesura for all those phenomena, as the trends were developing simultaneously and independently, complementing one another, and sometimes overlapping and creating a characteristic mosaic of forms in the interwar period.

Architecture of the late 1920s – Art Déco

Around 1925 the trends in art, which had been intensifying since the beginning of the 1920s, created a specific, very original language of architectural forms called Art Déco. The style, despite its simplicity in shaping bodies and details of buildings, emphasized the pursuit of certain embellishment and strong expression of details, both in the composition of facades and interior of buildings. It was manifested in a new type of ornamentation, which – although far from traditional decoration – constituted a cubic, crystal-like interpretation of historical and regional forms. Art Déco architecture combined a specific ornament formed into triangles or polygons with a symmetrical, slightly classicising arrangement of the building volume. This aesthetics seemed to be appropriate for public buildings under construction in late 1920s. It was sufficiently „modern”, and at the same time not devoid of some representational features, which was obvious for this type of function. Hence its popularity in the architecture of offices, banks and prestigious schools, whose facades had cubic and diamond-shaped ornaments as well as geometric textures, and cubic turrets in the finials.

The first Gdynia example of crystal, cubic Art Déco forms is Maritime Office built at 10, Chrzanowskiego str. in 1927 (**Fig. 1a, 1b**). It was probably designed by the famous Poznań architect Adam Ballenstedt. The shapely clock tower and the vases crowning the main body, placed on the extension of pilaster strips, are the main accents of the façade. The same Adam Ballenstedt was also the author of the building of the Polish Steamship Co. Erected at 44, Waszyngtona str. betw. 1927 and 1929, it became the headquarters of the Navy Command after the war (**Fig. 2a**). The traditional, symmetrical composition was combined with an arcade and crystal cubic stone details of the facade.

1b. *Urząd Morski*
1b. *Maritime Office*

2b. *Państwowy Instytut Meteorologiczny*
2b. *State Meteorological Institute*

3b. *Uniwersytet Morski*
3b. *Maritime University*

4b. *Dawny Bank Polski, reprezentacyjna klatka schodowa*
4b. *Former Bank of Poland, representative staircase*

5a. Główny budynek Łuszczarni Ryżu
5a. The main building of Rice Shelling Hall Complex

6a. Chłodnia Portowa
6a. Port Cold Store

7a. Domy Gdynińskiej Spółdzielni Mieszkaniowej
7a. Complex of Gdynia Housing Cooperative

8a. Kamienica Pręczkowskich z kinem „Polonia”
8a. The Pręczkowski Apartment House with the „Polonia” cinema

9a. Dom „Opolanka”
9a. House „Opolanka”

Koniec lat dwudziestych jest okresem, kiedy w Gdyni zaczęły powstawać zespoły przestrzenne o dużej, wielkomiejskiej skali. Jednym z pierwszych był zaprojektowany z wielkim rozmachem zespół Szkół Morskich w Gdyni-Grabówku. Jego projekt pochodzi z 1928 r., a wykonał go Waław Tomaszewski – jeden z najbardziej wybitnych gdyńskich architektów lat międzywojennych. Centralnym elementem zespołu była Szkoła Handlu Morskiego i Techniki Portowej (dziś Zespół Szkół Mechanicznych przy ul. Morskiej 79) poprzedzona obszernym, tarasowym dziedzińcem. Fasada frontowa gmachu, w całości licowana cegłą, otwiera się wielką arkadą, ujętą fakturalnym obramowaniem, również ceglany (il. 3a). Nie zastosowano tu jednak czerwonej cegły, ale modernistyczną nowość – szarą cegłę cementową, ułożoną w ukośny, fakturalny wzór. Nad arkadą architekt umieścił charakterystyczne okna szczelinowe zaakcentowane wspornikami w formie odcinków gzymśów, a jeszcze wyżej mocno wysuniętą płytę gzymsu koronującego wspartą na dużych, kubizujących konsolach. Ten repertuar form dekoracyjnych stanie się zresztą charakterystyczny dla warsztatu twórczego Waława Tomaszewskiego z tego okresu.

Stojący obok gmach Szkoły Morskiej (dziś Uniwersytet Morski, ul. Morska 83), zbudowano w latach 1929-1930 r. Jest on równie bogaty w ornamentykę Art Déco, jednakże licowane pierwotnie szarą cegłą cementową elewacje budynku zostały niestety w części środkowej w latach 70. otynkowane. Głównym akcentem fasady jest trójarkadowe zwieńczenie wejścia, wsparte na zgeometryzowanych konsolach. Wyżej wznosi się środkowa, cofnięta część fasady, podkreślona boniowaniem filarek międzyokiennych. Tu znajduje się płaskorzeźba z herbem szkoły, umieszczona na dużej, zgeometryzowanej tarczy kamiennej (il. 3b).

Kolejną bardzo oryginalną realizacją Waława Tomaszewskiego było dokończenie budowy w 1929 r. i nadanie ostatecznej formy Państwowemu Instytutowi Meteorologicznemu przy ul. Waszyngtona 42 (il. 2b). Kubiczna bryła zwieńczona została przez architekta systemem tarasów pomiarowych i stalową wieżą. Główny taras znajduje się ponad wydatnym gzymsem wspartym na konsolach. Do dziś duże wrażenie robi lekka, ażurowa wieża pomiarowa, z tarasowym obejściem w jednej trzeciej wysokości. Pod nią, w osi elewacji umieszczono balkon wsparty na masywnych kubicznych wspornikach. Jego układ ozdobiony został efektywnie ukształtowaną, stalową balustradą ze słupami.

Nurt Art Déco wygasł już wyraźnie pod koniec lat dwudziestych, choć architekci chętnie stosowali go nadal w reprezentacyjnych wnętrzach budowli użyteczności publicznej – pojawił się na przykład we wnętrzach trzech głównych gdyńskich banków (dawnego Banku Polskiego przy ul. 10 Lutego 20/22 (il. 4a, 4b), Banku Gospodarstwa Krajowego przy ul. 10 Lutego 8 i dawnego Państwowego Banku Rolnego przy placu Konstytucji). Dekoracyjność form znika jednak szybko wraz z pogłębiającym się kryzysem ekonomicznym. Widzimy to zarówno w Gdyni, jak i w całej Europie. Po 1930 r., na fali zdobywających coraz większą popularność hasła awangardy, architektura szerokim frontem weszła w świat nowych form.

Etos awangardy początku lat trzydziestych – skrajny funkcjonalizm

Gdyńska przygoda z awangardowym modernizmem rozpoczęła się w końcu lat dwudziestych XX w. Dla kierunku tego przyjęła się dość powszechnie nazwa *funkcjonalizm*, gdyż właśnie ta cecha w sposób najpełniejszy podkreśla jego przesłanie ideowe. Jest też rzeczą charakterystyczną, że początki funkcjonalizmu w Gdyni związane były nie z architekturą użyteczności publicznej, lecz z architekturą przemysłową i mieszkaniową. Dla tego profilu użytkowego nowa estetyka wydawała się najbardziej odpowiednia. Proste kompozycje geometrycznych brył, zróżnicowanych wysokościowo i pozbawionych ornamentacji, oddziaływały plastycznie kontrastowym zestawieniem form kubicznych urozmaiconych niekiedy zaokrągleniami balkonów.

Nowa, awangardowa estetyka wkroczyła najpierw do portu. Zamanifestowała swą obecność oryginalną, rzadko spotykaną w Gdyni, „pasiastą” architekturą zbudowaną w 1928 r. przy nabrzeżu Indyjskim Łuszczarni Ryżu (il. 5a, 5b). Proste bryły tego pierwszego portowego zakładu przemysłowego opasane zostały wstęgami z czerwonej cegły, przedzielonymi pasami gładkiego jasnego tynku, w których umieszczono okna. Niedaleko Łuszczarni, przy nabrzeżu Polskim, rozpoczęto w tymże 1928 r. budowę Chłodni Portowej, zaprojektowanej przez belgijską firmę „Ateliers B. Lebrun, Société Anonyme, Nimy” (il. 6a). W elewacjach licowanego czerwona cegłą obiektu widzimy wertykalny rytm podziałów żelbetowych i delikatnie zaznaczony ceglany detal Art Déco (il. 6b), lecz kompozycja wielkiej prostopadłościennych brył głównej jest na wskroś funkcjonalistyczna. Inny, choć również awangardowo-modernistyczny charakter miała architektura Gdyńskiej

The end of the 1920s was a period when large-scale spatial complexes began to emerge in Gdynia. One of the first was the complex of Maritime Schools in Gdynia-Grabówek, projected on a grand scale. Its design made by one of the most outstanding Gdynia architects of the interwar period – Waclaw Tomaszewski, dates back to 1928. The central element of the complex was the School of Maritime Trade and Port Technology (today the Complex of Mechanical Schools at 79, Morska Street), with a spacious terrace courtyard in front of the building. The front facade, fully faced with brick, opens with a large arcade, surrounded by a textured frame, also made of brick (**Fig. 3a**). However, instead of red bricks they used a modernistic novelty – gray cement bricks arranged in an oblique, textural pattern. Above the arcade, the architect placed characteristic slit windows accentuated with corbels in the form of cornice sections, and even higher, a protruding cornice plate supported on large, cubic consoles. This repertoire of decorative forms became a typical feature of the creative workshop of Waclaw Tomaszewski from that period onward.

The building of the Maritime School (today the Maritime University, 83, Morska str.) located next to it, was built in the years 1929-1930. It also has rich Art Déco ornamentation, however, the facades of the building originally faced with gray cement bricks, were, unfortunately, plastered in the central part in the 1970s. The main accent of the façade is the three-arcaded top of the entrance, supported by geometrical consoles. Above, there is the central, receding part of the facade, highlighted by the rustication of the pillars between windows. There is a bas-relief with the school emblem, placed on a large, geometrical stone shield (**Fig. 3b**).

Another very original achievement of Waclaw Tomaszewski was the completion of the State Meteorological Institute and giving it the final touch (Waszyngtona str.) in 1929 (**Fig. 2b**). The cubic body was crowned with a system of measuring terraces and a steel tower. The main terrace is located above a prominent cornice supported by consoles. To this day, a light, openwork measuring tower with a terrace around at one third of its height makes a great impression. Below, in the axis of the façade, there is a balcony held up with massive cubic supports. It was decorated with an impressively shaped steel guardrail with poles.

The Art Déco trend was clearly dying out at the end of the 1920s, although architects gladly continued to use it in representational interiors of public buildings – it appeared, for example, in the interiors of three major Gdynia banks (the former Bank of Poland at 20/22, 10 Lutego str., Bank Gospodarstwa Krajowego – National Development Bank at 8, 10 Lutego str. and the former Państwowy Bank Rolny – State Agricultural Bank at Plac Konstytucji) (**Fig. 4a, 4b**). However, its decorative character disappeared quickly along with the deepening economic crisis, the trend noticeable both in Gdynia and throughout Europe. After 1930, on the wave of increasingly popular slogans of the avant-garde, architecture entered the world of new forms on a broad front.

The ethos of the early 1930s avant-garde – extreme functionalism

Gdynia's adventure with avant-garde modernism began at the end of the 1920s. The term functionalism was quite commonly adopted for this artistic movement, as it is this feature that fully emphasizes its ideological message. It is also characteristic that the beginnings of functionalism in Gdynia were not related to public buildings, but to industrial and residential architecture, as the new aesthetics seemed most appropriate for this profile. Simple compositions of geometric bodies, varied in height and devoid of ornamentation, had a visual impact with their contrasting juxtaposition of cubic forms, sometimes varied with rounded balconies.

New avant-garde aesthetics first entered the port. It manifested its presence with the rare, original, „striped” architecture of the Rice Shelling Hall Complex built at the Indian Quay in 1928 (**Fig. 5a, 5b**). The simple shapes of this first industrial plant in the port were girdled with ribbons of red brick, separated by stripes of smooth, light plaster with windows in them. In 1928, the construction of the Port Cold Store, designed by the Belgian company „Ateliers B. Lebrun, Société Anonyme, Nimy” (**Fig. 6a**), began near the Rice Shelling Hall, on the Polish quay. On the façades of the building, faced with red brick, we can see a vertical rhythm of reinforced concrete divisions and a delicately marked Art Déco brick detail (**Fig. 6b**), but the composition of the large rectangular main body is thoroughly functionalistic. The architecture of Gdynia Oil Mill, also erected on the Indian quay, designed by „Wayss & Freytag”, was of a different, though also avant-garde

5b. Budynek administracyjny Łuszczarni Ryżu
5b. The administration building of Rice Shelling Hall Complex

6b. Chłodnia Portowa, detal elewacji
6b. Port Cold Store, detail of the facade

7b. Domy Gdyńskiej Spółdzielni Mieszkaniowej
7b. Complex of Gdynia Housing Cooperative

8b. Kamienica Pręczkowskich z kinem „Polonia”
8b. The Pręczkowski Apartment House with the „Polonia” cinema

9b. Dom „Opolanka”
9b. House „Opolanka”

10a. Kamienica Hundsdorffów
10a. The Hundsdorff House

11a. Kamienica Jurkowskiego
11a. The Jurkowski Apartment house

12a. Kamienica
12a. Apartment house

13a. Budynek mieszkalny FE BGK
13a. Residential building of FE BGK

Olejarni, wzniesionej na nabrzeżu Indyjskim według projektu firmy „Wayss & Freytag”. Jej budowę rozpoczęto w 1930 r., nadając głównemu korpusowi symetryczny, zgeometryzowany układ oraz jasno tynkowaną wyprawę elewacyjną.

Pod koniec lat dwudziestych stylistyka funkcjonalizmu wkroczyła też do architektury mieszkaniowej Gdyni. Stało się to przede wszystkim dzięki młodym projektantom związanym z Warszawą, przyjeżdżającym stamtąd budować nowe miasto. Kilku z nich działało na zlecenie prywatnych inwestorów, wznosząc dla nich przy ulicach nowo powstającego śródmieścia wielkomiejskie kamienice. Pierwszymi z tych architektów byli absolwenci Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – Włodzimierz Prochaska i Stanisław Odyniec-Dobrowolski. Najwcześniejszym ich dziełem była kamienica „Grażyna” przy ul. Świętojańskiej 81-85 (1927-28), lecz realizację najbardziej charakterystyczną stanowiła kamienica Zygmunta Peszkowskiego przy Skwerze Kościuszki 14 (1927-1929). Szczególnie zwraca w niej uwagę uskokowy narożnik, zaakcentowany asymetrycznie ukształtowanymi, kubicznymi balkonami i jasna, pozbawiona dodatkowych podziałów wyprawa tynkowa. Jej układ stał się pewnym lokalnym wzorcem, do którego później chętnie nawiązywali inni gdyńscy architekci. Byli wśród nich autorzy kamienicy przy Placu Kaszubskim 1 i kamienicy przy ul. Świętojańskiej 78a, a także wielu innych. Trzeba w tym miejscu zauważyć, że rosnącej szybko popularności skrajnie oszczędnej estetyki funkcjonalizmu sprzyjał panujący w początkach lat trzydziestych kryzys gospodarczy.

Proste, w większości kubiczne formy skrajnego funkcjonalizmu charakterystyczne były również dla inwestycji mieszkaniowych budownictwa społecznego, które właśnie wówczas zaczęło wkraczać do architektury tak polskiej, jak i gdyńskiej. Pierwszym tego typu inwestorem w nowym mieście była Gdyńska Spółdzielnia Mieszkaniowa, która w 1930 r. zrealizowała dwa swoje pierwsze domy przy ulicy Okrzei 2/4 w Grabówku (**il. 7a, 7b**). Ten świetnie zaprojektowany przez warszawskich architektów Adama Paprockiego i Juliusza Żakowskiego zespół miał ładnie założony, duży ogród z podwórkami, świetlicę, bibliotekę oraz wspólną pralnię. Do dziś może on być przykładem skromnego, lecz bardzo funkcjonalnego osiedla robotniczego. Domy społeczne o nieco większej już skali projektowane były wówczas także przez Zakłady Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych (późniejszy ZUS). Kilka takich inwestycji zaprojektował dla Gdyni bardzo znany warszawski architekt, Bohdan Lachert. Pośród nich jest zespół domów urzędniczych przy al. Marszałka Piłsudskiego 50 i przy ul. Świętojańskiej 139. Wszystkie one mają formę prostych budynków blokowych z wewnętrznymi podwórzami osiedlowymi.

Streamline moderne i nurt luksusowy lat trzydziestych

Od pierwszej połowy lat trzydziestych widzimy w architekturze funkcjonalizmu rosnący wpływ tendencji ekspresjonistycznych, dynamizujących bryłę i skłaniających do śmielszego stosowania form opływowych. W połowie dekady stały się one coraz wyrazistsze i zaczynały nadawać specyficznego charakteru gdyńskim realizacjom. Bez wątplenia to ta stylistyka najlepiej wpisywała się w krajobraz nadmorskiego miasta i w swej okrętowej symbolice zawierała kwintesencję jego *genius loci*. Należy ona do nurtu funkcjonalizmu opływowego, zwanego inaczej *streamline moderne*, którego formy tak działały na wyobraźnię gdynian tamtego okresu, że niektóre z jego realizacji przywoływane były w artykułach prasowych jako „okręty na gdyńskich ulicach”.

Najwcześniej do architektury gdyńskiej formy opływowe wprowadził architekt, który również przyjechał tu z Warszawy – Tadeusz Jędrzejewski. Jego dziełem jest narożna kamienica Stanisława Pręczkowskiego z kinem „Polonia” (później „Goplana”) przy Skwerze Kościuszki 10/12 z lat 1928-1931 (**il. 8a, 8b**). Głównym akcentem stał się tu narożnik, w którym kubiczny uskok przełamany został formą opływową z tarasowymi balkonami, nawiązującymi do symboliki okrętowej. Tadeusz Jędrzejewski jest też autorem wzniesionego na Kamiennej Górze domu „Opolanka” przy ul. Piotra Skargi 9 (**il. 9a, 9b**). Ten wolnostojący budynek ma ekspresyjne zaokrąglenia, z których wysuwają się po obu stronach dynamicznie ukształtowane, opływowe balkony. Wczesną stylistykę *streamline* kontynuuje architekt miejski, Marian Maśliński, budując w latach 1932-35 kamienicę Juliusza Hundsdorffa przy ul. Starowiejskiej 7 (**il. 10a, 10b**). Jej szeroki, zaokrąglony front stanowi bardzo charakterystyczny akcent tej części miasta.

Przypadający na połowę lat trzydziestych koniec kryzysu ekonomicznego przyniósł Gdyni bardzo dobrą koniunkturę budowlaną. Był to jednocześnie okres kiedy funkcjonalizm jako kierunek stylowy okrzepł i osiągnął swą dojrzałą formę. Proces ten dokonał się w dużej mierze dzięki zjawisku, celnie określanemu w polskiej literaturze jako *nurt luksusowy*, a które związane było z „łagodzeniem” purystycznych haseł awangardy oraz powszechnym poszukiwaniem komfortu i ele-

and modernistic character. Its construction began in 1930, giving the main body a symmetrical and geometrical arrangement and a brightly plastered facade.

In late 1920s, functionalism also entered Gdynia's residential architecture. It was mainly owing to young designers associated with Warsaw, coming to build a new city. Several of them acted at the request of private investors, erecting apartment houses for them in the streets of the newly emerging downtown. The first of these architects were graduates of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology – Włodzimierz Prochaska and Stanisław Odyniec-Dobrowolski. Their first work was „Grażyna” apartment house at 81-85, Świętojańska str. (1927-28), but the most characteristic building was the apartment house of Zygmunt Peszkowski at 14, Skwer Kościuszki (1927-1929). Particularly noteworthy is the stepped corner, accentuated by asymmetrical cubic balconies and bright plaster, devoid of additional divisions. Its arrangement became a local pattern to which other Gdynia architects eagerly referred to later. Among them were the authors of the apartment house at 1, Plac Kaszubski and the apartment house at 78a, Świętojańska str., as well as many others. It should be noted here that the rapidly growing popularity of the extremely economical aesthetics of functionalism was fostered by the economic crisis of the early 1930s.

Simple, mostly cubic forms of extreme functionalism were also characteristic for investments of social housing, which started in Polish architecture, also in Gdynia at the time. The first investor of this type in the new city was the Gdynia Housing Co-operative, which built its first houses at 2/4, Okrzei str. in Grabówek in 1930 (**Fig. 7a, 7b**). The complex, perfectly designed by Warsaw architects, Adam Paprocki and Juliusz Żakowski, had a nicely laid out, large garden with a yard, common room, library and shared laundry room. To this day, it can be an example of a modest but very functional workers' housing estate. Social houses on a slightly larger scale were also designed by the White-collar Workers' Social Insurance Institution (later ZUS – Social Insurance Institution). Bohdan Lachert, a well-known Warsaw architect designed several such investments for Gdynia, among them two complexes of houses for office workers at 50, Aleja Marszałka Piłsudskiego and 139, Świętojańska str. All of them are in the form of simple blocks of flats with internal courtyards.

Streamline moderne and the luxury trend of the 1930s

A growing influence of expressionist tendencies began to be seen in the architecture of functionalism from 1930s. They dynamized the body of a building and encouraged use of streamlined forms. With time, in the middle of the decade, they became more and more expressive and gave a specific character to Gdynia projects. Undoubtedly, it was this style that best suited the landscape of the seaside city and contained the essence of its genius loci in its symbolism referring to a ship. It was the so-called streamline functionalism, also known as streamline moderne, whose forms influenced the imagination of Gdynia inhabitants of that period in such a way that some of its implementations were referred to in the press as „ships in the streets of Gdynia”.

The first to introduce streamlined forms into architecture of Gdynia was an architect, who also came from Warsaw – Tadeusz Jędrzejewski. One of his works is the corner apartment house of Stanisław Pręczkowski, which includes the „Polonia” cinema (later „Goplana”) at 10/12, Skwer Kościuszki, built 1928-1931 (**Fig. 8a, 8b**). The main accent here is the corner, in which the cubic offset was broken with a streamlined form with terraced balconies referring to the symbolism of a ship. Tadeusz Jędrzejewski is also the author of the Multi-family House Opolanka built on Kamienna Góra at 9, Piotra Skarga str. (**Fig. 9a, 9b**). Dynamically shaped streamlined balconies protrude from both sides of this detached house marked by its expressive curves. The early streamline stylistics was continued by the city architect Marian Maśliński, who built the Hundsdorff Family apartment house at 7, Starowiejska str. (**Fig. 10a, 10b**). Its wide, rounded front is a very typical feature of this part of the city.

A great construction boom in the mid-1930s meant the end of the economic crisis. It was also a period when functionalism as a style settled down and reached its mature form. This process was largely due to the phenomenon accurately described in Polish literature as the luxury trend, which was associated with the 'softening' of the purist slogans of the avant-garde and the universal search for comfort and elegance in architecture. It was then that the best of functiona-

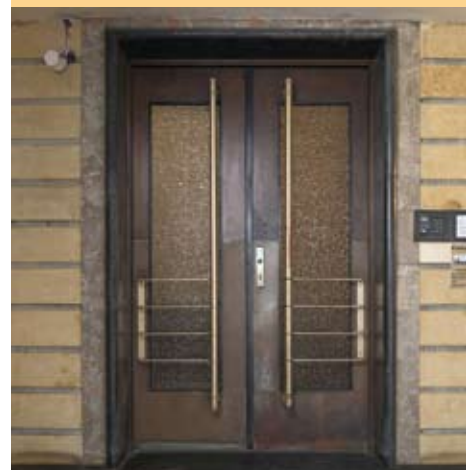
10b. Kamienica Hundsdorffów
10b. The Hundsdorff House

11b. Kamienica Orłowskich
11b. The Orłowski Apartment House

12b. Dom czynszowy Konopków
12b. Konopków rental house

13b. Budynek mieszkalny FE BGK,
wejście do klatki nr 1
13b. Residential building of FE
BGK, entrance to staircase No. 1

14a. Gmach Sądu, elewacja frontowa
14a. The Court Building, the front elevation

15a. Hala targowa, wnętrze hali łukowej
15a. Market hall, interior of the arched hall

16a. Dom Żeglarsza Polskiego
16a. Polish Sailor's House

17a. Willa hrabiny Łosiowej
17a. The Villa of Countess Łosiowa

18a. Willa
18a. The Villa

gancji w architekturze. Wówczas powstały najlepsze gdyńskie realizacje funkcjonalizmu, prezentujące właśnie formy owej „złagodzonej” jego wersji. One to w większości zdefiniowały oblicze gdyńskiego modernizmu lat międzywojennych. Ideą przewodnią tej tendencji było połączenie nowoczesności z wysokim standardem wykończenia i wyposażenia. W sferze rozwiązań techniczno-użytkowych popularność zdobyła konstrukcja szkieletowa i sformułowane w oparciu o nią przez Le Corbusiera słynne 5 punktów architektury nowoczesnej. W sferze form nadal karierę robiła linia opływowa – *streamline* – powszechnie kojarzona wówczas właśnie z nowoczesnością i luksusem. Ulubionym motywem plastycznym były kamienne okładziny lub fakturalne zdobienie elewacji, a wnętrza wzbogacano lastrykową lub terakotową mozaiką oraz boazerią.

Najciekawsze przykłady „luksusowego” funkcjonalizmu widzimy w centrum Gdyni. Efektowne aranżacje form kubicznych i opływowych, połączone z elegancjami okładzinami oraz niezwykłą dbałością o wnętrza i detal znajdujemy w luksusowych kamienicach śródmiejskich z lat trzydziestych. Do najlepszych realizacji tego typu należą dzieła architektoniczne Zbigniewa Kupca (Armii Krajowej 9, Skwer Kościuszki 16, Świętojańska 68 i 77) (**il. 11a, 11b**) oraz ekspresyjne domy narożnikowe projektowane przez Stefana Koziańskiego i Leona Mazalona (Świętojańska 122) (**il. 12a**), Stanisława Ziółowskiego (10 Lutego 35/35a, Stupecka 9) (**il. 12b**) oraz Jerzego Müllera i Stefana Reychmana (Świętojańska 23).

Jednakże najdoskonalsze realizacje architektoniczne połowy lat trzydziestych powstały nie jako inwestycje prywatne, lecz na zamówienie inwestorów społecznych. Dwie duże, prestiżowe inwestycje mieszkaniowo-biurowe rozpoczęto wówczas przy skrzyżowaniu ulic 10 Lutego i 3 Maja. Pierwszą był zespół biurowo-mieszkalny Zakładu Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych w Poznaniu (później ZUS-u) przy ul. 10 Lutego 24 (**il. nr 1 na str. 24**) i 3 Maja 22/24. Zaprojektowany został przez warszawskiego architekta, Romana Piotrowskiego w 1934 r., a jego głównym akcentem był zamasyżcie wyprowadzony, cylindryczny narożnik budynku biurowego. Dynamika bryły, jasne, wstęgowo przeszklone elewacje wywoływały dość oczywiste skojarzenia ze stylistyką okrętową, co dla Gdyni stanowiło ważną wartość symboliczną. Podobnie było w przypadku usługującej się również symboliką okrętową drugiej inwestycji – stojącego naprzeciw budynku mieszkalnego Funduszu Emerytalnego Pracowników Banku Gospodarstwa Krajowego (1935-1937 r.). Jego projektantem był Stanisław Ziółowski – także jedna z wybitnych indywidualności międzywojennej Gdyni. Oba obiekty różniły się jednak istotnie swym ukształtowaniem. Wysoka, cofająca się uskokowo bryła narożnika domu BGK, rozwija się wstęgowo w głąb ulicy 3 Maja (ul. 3 Maja 27-31) i wspina na umieszczoną nad bramą wjazdową, cylindryczną quasi-wieżyczkę zwieńczoną masztem flagowym (**il. 13a**). Ustawiony na słupach, z mocno przeszklonym, usługowym parterem i pierwszymi w Gdyni podziemnymi garażami, zdaje się unosić nad ziemią i płynąć swą pełną ekspresji bryłą. Oryginalna forma obu tych budowli, wysoki standard wykończenia (**il. 13b**) i rozplanowania spowodowały, że od razu mówiono o nich jako o nowej karcie w gdyńskiej architekturze.

Do ścisłego kanonu gdyńskiego modernizmu należy też kilka bardzo charakterystycznych budynków użyteczności publicznej. Jest wśród nich gmach Sądu Okręgowego, wzniesiony w 1936 r. przy Placu Konstytucji (**il. 14a, 14b**). Jest to bardzo duży budynek, założony na łagodnym łuku wypełniającym wstęgowo wyeksponowany narożnik placu, z głównym akcentem umieszczonym osiowo w centrum. Jego projekt wyłoniony został w drodze konkursu architektonicznego, którego zwycięzcami okazali się młodzi architekci warszawscy: Zbigniew Karpiński, Tadeusz Sieczkowski i Roman Sołtyński. Część środkowa budynku otrzymała kompozycję wertykalną, z wąskimi, żelbetowymi filarkami biegnącymi przez całą wysokość fasady i osadzonymi w pionowych przeszkleniach. Za częścią wejściową budynku urządzono przestronny hall o starannie zaprojektowanym, modernistycznym wystroju.

Nieco inny, zdecydowanie konstruktywistyczny charakter ma architektura gdyńskich hal targowych (**il. 15a, 15b**). Autorami tej świetnej realizacji byli Jerzy Müller i Stefan Reychman (1936-1937 r.), którzy oparli ideę przestrzenną budynku na łukowej konstrukcji stalowej. Szlachetna w swej prostocie, zarysowana śmiałą parabolą i mocno przeszklona bryła „hali łukowej” ma rozpiętość 33 m i wznosi się na wysokość 16 m. Została ona skontrastowana plastycznie z mocno wycofaną, prostopadłościenną – choć równie nowatorską pod względem konstrukcji – podwieszoną strukturą „hali płaskiej”.

Innym znamienitym dziełem gdyńskiej architektury użyteczności publicznej lat międzywojennych jest Dom Żeglarsza Polskiego (obecnie Wydział Navigacyjny Akademii Morskiej) przy Alei Jana Pawła II 3 (**il. 16a, 16b**). Głównym akcentem plastycznym wzniesionej na słupach i rozczłonkowanej bryły budynku

lism was created – buildings presenting precisely the forms of this „softened” version, which mostly defined the face of Gdynia modernism in the interwar period. The idea behind this trend was to combine modernity with a high standard of details and furnishings. In the field of technical and functional solutions, frame construction and the famous 5 points of modernistic architecture by Le Corbusier became widely popular. As far as the form is concerned, the streamline trend, commonly associated with modernity and luxury was still making a career. Stone cladding or textural decoration of the facade and interiors enriched with terrazzo or terracotta mosaics and paneling were favourite artistic motives.

The most interesting examples of „luxurious” functionalism may be found in the centre of Gdynia. Effective arrangements of cubic and streamlined forms combined with elegant cladding and extraordinary attention put to interiors and detail can be found in luxurious downtown parliament houses from the 1930s. The best projects of this type include architectural works by Zbigniew Kupiec (9, Armii Krajowej str., 16, Skwer Kościuszki, 68 and 77, Świętojańska str.) (**Fig. 11a, 11b**) and expressive corner houses designed by Stefan Koziński and Leon Mazalon (122, Świętojańska str.) (**Fig. 12a**), Stanisław Ziółowski (35/35a, 10 Lutego str., 9, Słupecka str.) (**Fig. 12b**), also Jerzy Müller and Stefan Reychman (23, Świętojańska str.).

However, the most perfect architectural objects of the mid-1930s were created not as private investments, but at the request of social investors. Two large, prestigious residential and office investments were started at the intersection of 10 Lutego and 3 Maja streets. The first was an office and residential complex of White-collar Workers’ Social Insurance Institution (later ZUS – Social Insurance Institution) in Poznań at 24, 10 Lutego str. (Fig. 1 on p. 24) and 22/24, 3 Maja str. It was designed by a Warsaw architect, Roman Piotrowski in 1934, and its main point was the boldly protruding cylindrical corner of the office building. The dynamics of the body, bright strips of glazing on facades evoked quite obvious associations with the ship’s style, which for Gdynia was an important symbolic value. Similarly, the second investment also used the symbolism of the ship – the apartment building of the opposite Employees’ Pension Fund of Bank Gospodarstwa Krajowego (National Development Bank, 1935-1937). Its designer, Stanisław Ziółowski was also one of the outstanding individuals of the interwar Gdynia. However, the two objects differed significantly in shape; the tall corner of the BGK building, receding in offsets towards the top, extends in “ribbons” into 3 Maja str. (27-31, 3 Maja str.) and climbs up the cylindrical quasi-turret topped with a flagpole (**Fig. 13a**). Set on poles, with the heavily glazed service ground floor and the first underground garages in Gdynia, it seems to float above the ground with its expressive shape. The original form of both of these buildings, the high standard of finishing (**Fig. 13b**) and layout meant that they were immediately referred to as a new chapter in the city architecture.

The strict canon of modernism in Gdynia also includes several characteristic public buildings; among them the building of the District Court, erected at Plac Konstytucji in 1936 (**Fig. 14a, 14b**). It is a very large, gently rounded building, situated on an exposed corner of the square; it extends in both directions like a ribbon, with the main accent placed axially in the centre. Its design took part in an architectural competition, the winners of which were young Warsaw architects: Zbigniew Karpiński, Tadeusz Sieczkowski and Roman Sołtyński. The central part of the building is of a vertical composition, with narrow, reinforced concrete pillars running along the entire height of the facade and embedded in vertically oriented windows. Behind the front part of the building there is a spacious hall with a carefully designed, modernistic interior.

The architecture of the Covered Market Complex is of a slightly different, definitely constructivist character (**Fig. 15a, 15b**). The authors of this great build were Jerzy Müller and Stefan Reychman (1936-1937);, they based the idea of the building on an arched steel structure. Noble in its simplicity, outlined with a bold parabola and heavily glazed, the shape of the „arched hall” has a span of 33 m and rises to a height of 16 m. It was visually contrasted with the strongly retracted, rectangular suspended structure of the „flat hall”, equally innovative in terms of construction.

Another outstanding work of public architecture in the Gdynia interwar period is the Polish Sailor’s House (currently Navigation Department of Maritime University) at 3, Aleja Jana Pawła II (**Fig. 16a, 16b**). The building is erected on pillars and divided into clearly visible parts; its most outstanding and highest

14b. Gmach Sądu, elewacja od strony ulicy Jana z Kolna
14b. The Court Building, the elevation from the side of Jana z Kolna Str.

15b. Hala targowa, hala łukowa
15b. Market hall, arched hall

16b. Dom Żeglarza Polskiego
16b. Polish Sailor's House

17b. Willa hrabiny Łosiowej, pergola w ogrodzie
17b. The Villa of Countess Łosiowa, a pergola in the garden

18b. Dawny budynek mieszkalno-biurowy „Polskarob”
18b. Former residential and office building „Polskarob”

19a. Budynek BGK
19a. BGK building

20a. Dworzec Morski
20a. Marine Station

21a. Kościół Garnizonowy na
Oksywiu
21a. Garrison Church in Oksywie

22a. Kamienica „Paged”
22a. The „Paged” Apartment House

23a. Kamienica Krenskiego
23a. The Krenski Apartment House

jest mocno przeszklony cylindryczny trzon, najwyższy i przekryty ekspresyjnym zadaszeniem tarasu widokowego. Wzniesiony według projektu Bohdana Damięckiego i Tadeusza Sieczkowskiego Dom Żeglarza (1938-1939 r.) miał być ważnym elementem nadmorskiej Dzielnicy Reprezentacyjnej, obejmującej Moło Południowe i tereny przyległe.

Mówiąc o spuściźnie modernistycznej awangardy w Gdyni nie sposób nie wspomnieć też o luksusowych willach, które w sposób bardzo ciekawy uzupełniają krajobraz architektoniczny miasta. Zwracają szczególnie uwagę wille i pensjonaty na Kamiennej Górze, a w tym przede wszystkim dawna willa hr. Magdaleny Łosiowej (dziś Sąd Marynarki Wojennej, ul. Korzeniowskiego 7) (il. 17a, 17b), willa kapitanów Antkowiaka i Prokulskiego przy ul. Korzeniowskiego 25/25a, willa „Ala” przy ul. Sienkiewicza 27, willa Mariana Piotrowskiego przy ul. Sieroszewskiego 1a (il. 18a), oraz ekspresyjny budynek mieszkalno-biurowy firmy „Polskarob” przy ul. Korzeniowskiego 8/10 (dziś zajmowany przez wojsko) (il. 18b). Wszystkie one były usytuowane w modernistycznych ogrodach, które zaprojektowano jako przedłużenie widokowe świetnie rozplanowanych wnętrz.

Umiarkowany modernizm i nowy monumentalizm

Równoległe z ruchem awangardowym rozwijał się w latach międzywojennych kierunek bardziej zachowawczy w sensie ideowym, znany pod nazwą umiarkowanego modernizmu. Nowoczesność konstrukcyjna i materiałowa oraz powściągliwość formy szła w nim w parze z poszukiwaniem pewnej reprezentacyjności i podniosłości architektury – a więc dwóch cech dość kategorycznie odrzucanych przez ruch awangardowy. Dążenie to w sposób niejako naturalny zwracało ten kierunek w stronę pewnych elementów tradycji klasycznej, wraz z nieodłącznym dla niej ciężeniem ku kompozycji symetrycznej i wertykalnej. Pod koniec lat trzydziestych tendencja do monumentalizacji formy stała się bardziej wyrazista, stąd też dla estetyki ostatnich lat okresu międzywojennego używa się często pojęcia nowy monumentalizm.

Najwcześniejszą i dość konsekwentnie elementy stylowe umiarkowanego modernizmu widać w fasadach wzniesionego w latach 1928-1929 r. przy ulicy 10 Lutego Banku Gospodarstwa Krajowego (ul. 10 Lutego 8). Autorem tego okazałego gmachu był młody architekt warszawski – Konstanty Jakimowicz. Układ architektoniczny budynku tworzy prostopadłościenna bryła, z symetrycznie komponowaną fasadą, w której umieszczono rytmiczny ciąg kamiennych filarów, biegnących przez całą jej wysokość i wspierających mocno wysuniętą, prostą płytę gzymsową (il. 19a, 19b).

Umiarkowany modernizm przejawiał się również w budowlach portowych. Pierwszą tego typu realizacją był żelbetowo-ceglany Magazyn Długoterminowy „H” (ul. Polska 17), budowany w dwóch etapach od 1931 do 1934 r., według projektu firmy inżynierskiej Brygiewicz & Jaskólski. W fasadach tego okazałego budynku wyeksponowano kontrast plastyczny między ramową konstrukcją żelbetową a czerwono ceglany wypełnieniem ściany. Jednocześnie w sposób bardzo ciekawy podkreślone zostały w obu głównych elewacjach – południowej i północnej – trzy rozmieszczone symetrycznie strefy komunikacyjne. Nadano im formę szerokich wertykalnych akcentów, narysowanych na ścianie w formie trzech quasi-portyków filarowych. W ich układzie, pomiędzy jasnymi, żelbetowymi filarami ściany widnieją biegnące przez całą wysokość, pionowe pasy przeszklenia – pięć pasów w osi środkowej i po trzy w każdej osi bocznej. Od strony południowej, a więc tej zwróconej ku śródmieściu, elementy te zostały harmonijnie zwieńczone prostokątnymi attykami.

Symetryczna, wertykalna kompozycja obecna była też w innych ważnych budowlach portowych. Narastający w początkach lat trzydziestych ruch emigracyjny skłonił władze do podjęcia w latach 1932-1933 budowy prestiżowej inwestycji publicznej – Dworca Morskiego (ul. Polska 1). Otrzymał on bardzo charakterystyczną, uroczystą oprawę plastyczną, zarówno w układzie elewacji, jak i w wystroju reprezentacyjnej hali głównej. Ponad żelbetowym zadaszeniem podcienia wejściowego, w pasie piętra umieszczono pas wąskich, gęsto rozstawionych lizen. Ujęte one zostały z obu stron symetrycznymi pylonami, ozdobionymi płaskorzeźbą orłów i masztami flagowymi. Dworzec Morski stał się jednym z najważniejszych miejsc międzywojennej Gdyni. Tu otwierało się polskie „okno na świat”; stąd też odpływały w swe rejsy do Ameryki legendarne polskie liniowce m/s Batory i m/s Piłsudski. Przez wiele lat fasada i północna część budynku nosiła wyraźne ślady zniszczeń wojennych i dopiero obecnie ją odbudowano, oddając całej kompozycji jej dawny blask (il. 20a, 20b). Monumentalizacja formy najbardziej jednak widoczna była w architekturze budowli sakralnych. Sztandarowym przykładem tendencji umiarkowanie modernistycznej był niezrealizowany projekt

visual element is the heavily glazed cylindrical core, which is topped with an observation deck covered with a clean-cut roof. Built to the design of Bohdan Damięcki and Tadeusz Sieczkowski, the Sailor's House (1938-1939) was meant to be an important part of the seaside Representational District, which included the Southern Pier and adjacent areas.

When talking about the legacy of modernist avant-garde in Gdynia, one cannot overlook luxurious villas, which complement the architectural landscape of the city in a very interesting way. The villas and guesthouses in Kamienna Góra are of particular interest, especially the former Villa of Countess M. Łosiowa (today Naval Court, ul. Korzeniowskiego 7) (Fig. 17a, 17b), the villa of captains Antkowiak and Prokulski at 25/25a, Korzeniowskiego str., villa „Ala” at 27, Sienkiewicza str., Villa of M. Piotrowski at 1a, Sieroszewskiego str. (Fig. 18a), and an expressive residential and office building of the „Polskarob” company at 8/10, Korzeniowskiego str. (now occupied by the army)(Fig. 18b). They were all situated in modernistic gardens, designed as an extension of brilliantly arranged interiors.

Moderate Modernism and New Monumentalism

Simultaneously with the avant-garde movement, a more conservative trend (in the ideological sense), known as moderate modernism, developed in the interwar period. Construction and material modernity as well as restrained form went hand in hand with the search for a certain representativeness and sublimity of architecture – two features quite categorically rejected by the avant-garde movement. This tendency, as it were, naturally turned the direction towards certain elements of classical tradition, along with its inherent inclination towards symmetrical and vertical composition. At the end of the 1930s, the tendency towards monumental form became more evident, hence the concept of new monumentalism is often used for the aesthetics of the last few years of the interwar period.

The earliest and fairly consistent elements of moderate modernism can be seen in the facades of the building erected in 1928-1929 at 10 Lutego str., namely Bank Gospodarstwa Krajowego (National Development Bank, 8, 10 Lutego str.). The author of this magnificent building was Konstanty Jakimowicz, a young Warsaw architect. The building is a cuboid block presenting a symmetrical façade with a regular sequence of stone pillars, running along its entire height and supporting a protruding, horizontal cornice plate (Fig. 19a, 19b).

Several port buildings also show features of moderate modernism. The first such project was the Long term Warehouse No. 5 'H', made of reinforced concrete and brick (17, Polska str.). It was erected in two stages, from 1931 to 1934, the design made by the engineering company Brygiewicz & Jaskólski (Fig. 35). The facades of this magnificent building emphasize artistic contrast between the reinforced concrete frame structure and red brick filling of the wall. Three symmetrically arranged communication zones were highlighted in both elevations – the south and the north one – in a very interesting way. They were given the form of wide vertical accents, drawn on the wall in the shape of three pillar quasi-porticos. Within them, between the light, reinforced concrete pillars of the walls, there are vertical lines of windows running along the entire height – five lines in the central axis and three in each side axis. On the south side, i.e. the side facing the city centre, these elements are harmoniously crowned with rectangular attics.

Some other important port buildings also present this kind of symmetrical, vertical composition. In the early 1930s, increasing emigration prompted the authorities to start building a prestigious public investment – Marine Station (1932-1933, 1 Polska str.). It received a very characteristic, solemn visual setting, both in the composition of the façade and in the interior of its representational main hall. A row of narrow, densely spaced pilaster strips was placed above the reinforced concrete roof of the entrance arcade. They are enclosed on both sides by symmetrical pylons, decorated with a relief of eagles and flagpoles. Marine Station became one of the most important places of interwar Gdynia – the Polish “window to the world”; the legendary Polish liners M/S Batory and M/S Piłsudski departed on their cruises to America from this place. For many years, the facade and the northern part of the building bore clear traces of war damage and only now have they been rebuilt, giving the entire composition back its former splendour (Fig. 20a, 20b). However, the monumental form was most visible in the architecture of sacred buildings. The flagship example of the moderate modernistic tendency was the Sea Basilica design by Bohdan Pniewski, which was never built. The basilica was to be erected in the Representational District complex, right by

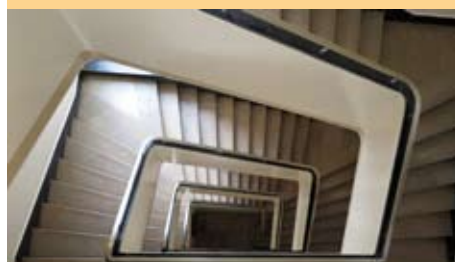
19b. Budynek BGK
19b. BGK building

20b. Dworzec Morski, hol główny
20b. Marine Station, main hall

21b. Kościół Garnizonowy na Oksywiu
21b. Garrison Church in Oksywie

22b. Kamienica „Paged”
22b. The „Paged” Apartment House

23a. Kamienica Krenskiego
23b. The Krenski Apartment House

24a. Gmach Zarządu Portu Gdynia
24a. The building of the Port
Authorities Building

25a. Urząd Miasta Gdyni
25a. Gdynia City Hall

26a. Dom Bawełny
26a. Cotton House

27a. Elewator Zbożowy
27a. Grain elevator

budowy Bazyliki Morskiej, autorstwa Bohdana Pniewskiego. Bazylika miała stanąć w zespole Dzielnicy Reprezentacyjnej, nad samym morzem, u nasady Basenu Żeglarskiego, a jej koncepcja przypominała formę Świątyni Opatrzności Bożej w Warszawie – wcześniejszy i również niezrealizowany projekt Pniewskiego. Obie bryły świątyń były imponujące i rosły ku górze rytmem gęstych, żelbetowych żeber. Bazylika Morska zawierała poza tym jeszcze swoistą symbolikę. W jej zwieńczeniu umieścił architekt symboliczne trzy wieże, zwieńczone trzema smukłymi „masztami” trójmasztowca – znakiem zjednoczenia ziem polskich po wyzwoleniu spod zaborów. Realizacji doczekał się natomiast inny zaprojektowany w Gdyni kościół, o klasycyzującej, lecz znacznie bardziej oszczędnej w środkach wyrazu kompozycji – Kościół Garnizonowy na Oksywiu (**il. 21a, 21b**). Autorem projektu, pochodzącego z 1933 r. lecz zrealizowanego dopiero w końcu lat trzydziestych obiektu był wybitny klasycysta – Marian Lalewicz. Wyniosła i skomponowana symetrycznie fasada była trójczłonowa, z wyższą częścią środkową, ujętą smukłymi, bliźniaczymi lizenami, pomiędzy którymi umieszczono trzy pionowe pasy przeszkleń. Części boczne są nieco niższe, z kamienną okładziną cokołową i szerokimi pasami gładkiego tynku powyżej (roślinne sgraffito umieszczono na polach ściennych dopiero współcześnie). Monumentalna, uroczysta kompozycja, podkreślona długą linią schodów prowadzących osiowo do wejścia.

Elementy wyrazistej kompozycji wertykalnej wprowadzono również w kilku wznoszonych w Gdyni budynkach mieszkalnych. W tym wypadku jednak – prócz motywów nawiązujących do kompozycji klasycznej – często widać także wpływy estetyki funkcjonalizmu. Charakterystycznym nawiązaniem do stylistyki awangardowej w tego typu realizacjach z 2. połowy lat trzydziestych była asymetryczna kompozycja całości. Kubiczne, prostopadłościennie bryły zestawiano asymetrycznie, akcentując ich narożniki biegnącymi przez całą wysokość lizenami lub filarkami. Najwcześniej widzimy tego typu rozwiązanie w kamienicy mieszkalno-biurowej firmy „Paged” przy ul. Świętojańskiej 44 (1933-34), której autorem był Jan Bochniak (**il. 22a, 22b**). Elementy wertykalne umieszczone tu zostały w asymetrycznie zakomponowanym narożniku. Bardzo interesującą plastycznie propozycję ukształtowania kamienicy, której cały narożnik zaakcentowano smukłymi filarkami znajdujemy w zaprojektowanej przez Zbigniewa Kupca kamienicy Mariana Krenskiego przy ul. Świętojańskiej 55 (**il. 23a, 23b**).

Podobna estetyka, łącząca dążenie do monumentalizmu z elementami kompozycji funkcjonalistycznej, czytelna jest także w architekturze kilku wzniesionych w 2. połowie lat trzydziestych urzędów. Jej świetnym przykładem jest gmach Urzędu Celnego przy ul. Rotterdamskiej 9 (1936 r., dziś siedziba Zarządu Portu Gdynia), którego projektantem był Stanisław Odyniec-Dobrowolski. Architekt zestawiał tu dynamicznie ukształtowaną bryłę z mocno monumentalizującym rytmem kamiennych filarów, podkreślających wejściową część fasady (**il. 24a, 24b**). Również podjęta w 1937 r. rozbudowa gmachu Komisariatu Rządu (dziś Urząd Miasta Gdyni), o nowe skrzydło od strony al. Marszałka Piłsudskiego dała w efekcie obiekt o wyraźnie wertykalnych podziałach plastycznych. Okna ujęto tu w płytkie pionowe wnęki przedzielone lizenami, zwieńczając całość wydatną płytą gzymsową (**il. 25a, 25b**). Autorami obiektu byli Jerzy Müller i Stefan Reychman.

Piony żelbetowej konstrukcji stały się też głównym motywem architektonicznym zbudowanego w 1938 r. przy ul. Derdowskiego 7 „Domu Bawełny” (**il. 26a, 26b**). Był to ostatni z wielkich biurowców międzywojennej Gdyni - dzieło wspomnianego już wyżej architekta, Waława Tomaszewskiego.

Jednakże najlepszym przykładem monumentalizmu modernistycznego w Gdyni jest niewątpliwie Elewator Zbożowy w gdyńskim porcie (1936 r.). Jego autorem był Bolesław Szmidt, a konstrukcję projektował inż. Michał Paszkowski. W potężnej, górującej nad nabrzeżem Indyjskim bryle elewatora można jeszcze odczytać pewne echa stylistyki awangardowej, jednakże całość kompozycji wyraźnie dąży już do uroczystej symetrii, akcentującej część środkową, zamasyżenie monumentalizującą i wertykalną (**il. 27a, 27b**). Konstrukcja budynku jest przy tym na wskroś nowoczesna – żelbetowa i słupowa, a wystrój elewacji tworzy delikatna faktura okładziny z jasno-szarych płytek cementowych. Wielka bryła Elewatora do dziś jest najbardziej charakterystycznym obiektem portowym, celem wielu wycieczek zwiedzających drogą morską port gdyński.

Maria Jolanta Sołtysik

the sea, at the base of the Sailing Pool, and its concept resembled the form of the Temple of Divine Providence in Warsaw – an earlier project by Pniewski, never carried out. The structures of both temples were impressive and rose upwards to the rhythm of dense, reinforced concrete ribs. The Sea Basilica also included some kind of symbolism. The architect placed three symbolic towers in its finial; they were crowned with three slender „masts” of a three-masted ship – a sign of the unification of Polish territories after the liberation from the partitions.

There was yet another church that they managed to erect – Garrison Church in Oksywie (**Fig. 21a, 21b**) of a classical composition but using much more economical means of expression. The author of the design was an outstanding classicist – Marian Lalewicz. The project was made in 1933 but completed no earlier than in late 30s. The lofty symmetrical façade was divided into three parts, with a higher central part, framed by slender, twin pilaster strips; three vertical lines of windows were placed between them. The side parts are slightly lower, with stone plinth cladding and wide strips of smooth plaster above (sgraffito with plant motifs has been placed on the walls recently). The monumental, ceremonial composition was emphasized by a long flight of stairs leading axially to the entrance.

Elements of an expressive vertical composition were also introduced in several residential buildings erected in Gdynia. In this case, however – apart from motifs referring to classical composition – the influence of the functionalist aesthetics is also often clearly noticed. The asymmetrical composition in such projects was a characteristic reference to the avant-garde style in projects from the second half of the 1930s. Cuboidal bodies were designed asymmetrically, their corners emphasized with pilaster strips or pillars running along the entire height of the building. The first example of this was a residential and office building of the „Paged” company at 44, Świętojańska str. (1933-34), the design by Jan Bochniak (**Fig. 22a, 22b**). Some vertical elements were placed in an asymmetrically composed corner. A very interesting design of an apartment house, whose entire corner is accentuated with slender pillars, can be found in Krenski Co. Apartment House at 55, Świętojańska str. (**Fig. 23a, 23b**).

A similar aesthetics, combining the pursuit of monumentalism with elements of functionalist composition, is also clearly noticeable in the architecture of several offices built in the second half of the 1930s. A great example is the building of the Customs Office at 9, Rotterdamska str. (1936, now the seat of the Port Authorities Building), designed by Stanisław Odyniec-Dobrowolski. The architect juxtaposed a dynamically shaped body with a strongly monumental rhythm of stone pillars, which emphasized the entrance part of the façade (**Fig. 24a, 24b**). A new wing added to the Government Commissariat (now Gdynia City Hall) on the side of Al. Marszałka Piłsudskiego in 1937 gave an object with clearly vertical artistic divisions. The windows are enclosed in shallow vertical recesses separated by pilaster strips, crowning the whole with a prominent cornice board (**Fig. 25a, 25b**). The authors of the facility were Jerzy Müller and Stefan Reychman.

A vertical reinforced concrete structure also became the main architectural motif of „Cotton House” – a building erected at 7, Derdowskiego str. in 1938 (**Fig. 26a, 26b**). It was the last great office building of the interwar Gdynia – the work of the above-mentioned architect, Waław Tomaszewski.

However, the best example of modern monumentalism in Gdynia is undoubtedly the Grain Elevator in the port of Gdynia (1936). Its author was Bolesław Szmidt, and the structure was designed by Eng. Michał Paszkowski. In the enormous body of the elevator, towering over the Indian quay, some echoes of the avant-garde style can still be found, however, the whole composition clearly tends to a solemn symmetry, emphasizing the sweepingly monumental and vertical middle part (**Fig. 27a, 27b**). The structure of the building is modern through and through – made of reinforced concrete and columnar, and the façade is decorated with a delicate texture of light-gray cement tiles. To this day, the great silhouette of the Elevator is the most characteristic port facility, a destination of many trips to Gdynia port by sea.

Maria Jolanta Sołtysik

24b. Gmach Zarządu Portu Gdynia
24b. The building of the Port Authorities Building

25b. Urząd Miasta Gdyni
25b. Gdynia City Hall

26b. Dom Bawełny
26b. Cotton House

27b. Elewator Zbożowy
27b. Grain elevator